

FÜZETEK

A Magyar-Török Baráti Társaság időszaki lapja
Macar-Türk Dostluk Derneği Yayını

– Üç ayda bir çıkar –

Kétszáz éve született Kossuth Lajos

A nagy magyar államférfi születésének kétszázadik évfordulója alkalmából több kiadvány, méltató cikk jelent meg, amelyben szakemberek ismertették „Kossuth apánk” munkásságát, kalandos életútját. Szerkesztőségünk, rendhagyó módon a kortárs Tóth Béla által gyűjtött, a „Magyar anekdotakincs” című kötetben olvasható anekdoták közlésével emlékezik.

Kossuth Lajos ifjúságából

Kossuth Lajos atyja, az indulatos, kemény ember, egyszer olyan játszópajtások között találta kis fiát, a kiknek társasága nem volt kíváncs. Ráparancsolt hát a gyerekekre, hogy menjen rögtön haza. A fiú csak félig engedelmeskedett; különvált ugyan pajtásaitól, de haza nem ment s folytonosan körülöttük settenkedve sóvárgó szemmel nézte a tilos játékokat.

Az öreg Kossuth, mikor hazaért s azt látta, hogy a kis fiú még nincs otthon, azt hitte, hogy a gyermek dacol és újra játszik. Kiment hát a labdázóhelyre s ott a Lajos gyereket elnászpángolta.

A fiú zokogva ment haza s atyját napokig kerülte. Anyja hiába ösztökélte, hogy kérlelje meg atyját.

– Inkább meghalok, felelte a gyermek könnybenúszó szemmel, de az önérzet hangján, hogysem bocsánatot kérjek oly hibáért, a mit el nem követtem.

S a dolognak az lett a vége, hogy az öreg Kossuth, a ki már különben is megbánta hirtelenkedését, engedett s bocsánatkérés nélkül is nyájasan fogadta az önérzetes fiút.

*

Tizennégy éves lehetett Kossuth, midőn egy szép nyári délután ismét egyedül ment el sétálni. Ifjui ábrándokba merülten ballagott az erdő kanyargó gyalogösvényén, midőn hirtelen erős vihar támadt. Nem volt egyéb menedéke, mint az erdőszéli cigánykunyhó. Gyorsan ide futott. A cigány-család szívesen fogadta a váratlan jövevényt. Sőt a vajda anyja, egy összebevegyült, töpörödött vén cigányasszony, arra kérte, mutassa tenyerét, majd kiolvassa belőle jövendőjét.

S égzengés, villámcsikázás között a vén cigányasszony ekként jóslott:

– Nagy jövő vár az ifju urra. Nemsokára eljön az idő, a mikor hírnév, dicsőség fogja környezni, s az országnak szabadítója lesz.

„Nem tudom”, mondja Kossuth egyik emlékjegyzetében, „mily benyomás mondatta e cigánynővel a jóslatot, mely – ki-sérve a természet csodás tüneménye által, – reám fokozott hatást gyakorolt, de jövőmre ez irányadó volt. Soha sem voltam babonás, de e pillanattól fogva a szabadságérzet tudása ébredt fel bennem, melyet atyám függetlenségérzete öntudatlanul táplált és nevelt s ezentúl a történelemnek és a jog-nak szenvedélyes tanulmányozása juttatott azon demokrati-kus meggyőződésre, mely minden léptemet vezérelte.”

*

A sárospataki kollégium egyik nagyírű professzora Kövy Sándor egy ízben, valami pajkoskodás miatt érzékenyen megsértette hallgatóit, kik közé Kossuth is tartozott. A megsértett ifjúság nyomban értekezletet tartott és Kossuth indítványára elhatározták, hogy addig nem mennek Kövy professzor előadásaira, míg kellő elégtételt nem nyernek. Sok herce hurca után az igazgató a dolgot békés úton elintézte valahogy, s midőn a diákság ismét megjelent Kövy előadásán, az öreg professzor fölhívta Kossuthot és e szavakat intézte feddésnépé hozzá:

– A dominus Kossuthból, ha meg nem javul, még nagy országháborító lesz!

Emlékezés Kossuth Lajosra Kütahyában

Azokban a hűvös, de napfényes szeptember végi napokban, amelyeken országszerte megemlékeztek Kossuth Lajos születésének 200. évfordulójáról, a Magyar-Török Baráti Társaság és a Magyar Tudományos Akadémia képviselőiben elhelyeztük a megemlékezés és tisztelet virágait a kormányzóelnök szobra előtt, annak a háznak az udvarán, amelyet a kütahyaiak immár másfél évszázada „magyar ház”-ként emlegetnek. A város egyik legrégebbi épülete ez, önmagában is műemlék, s immár hosszú évek óta Kossuth

A koszorúzás után török barátainkkal. Középen İhsan Tunçoğlu, jobb szélen pedig Metin Türktüzün

Múzeumként fogadja a látogatókat. A múzeum és kertje évről évre gazdagodik és szépül. Néhány éve még düledező házak vették körül, a török kulturális kormányzat azonban sorban megvásárolta és lebontatta őket. Az egyesített kerteket parkosították, így most rózsák virítanak, sűrű pázsit, bokrok és fák zöldellnek az udvaron. Lelkes gondozójuk, Metin Türktüzün múzeumigazgató már a saját ültetésű diófa termésével kínálhatott minket. Tőle tudjuk, hogy kis kávézó kialakítására készülnek a még bontás alatt álló szomszédos épület helyén. Miután sikerült megvásárolniuk az épület jobb oldalán álló telket is, a múzeum kertjét jelenleg jobbról lezáró vitrinsor túloldalán lapidáriumot kívánnak létrehozni.

A legutóbbi ottjártunkkor még üresen álló vitrinekben most a környék gazdag népművészetének képviselőiben dúsan hímzett 19. századi viseleti darabok, régi

szőttesek és hímzett használati tárgyak láthatók.

A múzeum gazdagításához küldöttségünk is hozzájárult, hiszen intézmények, illetve magánszemélyek adományainak és nem utolsósorban F. Tóth Tibor fáradhatatlan utánjárásának köszönhetően értékes tárgyakkal gyarapodott a gyűjtemény: óriási táskáiból a Filmgyár Szcenika ajándékaént egy nádor-huszár egyenruha másolata a társaságunk által kiegészített tarsollyal, valamint Tátrai Miklós tagtársunk adományaként egy Kossuth-kard, a Magyar Pénzverő Rt. idén kibocsátott Kossuth-emlékérmé, a 2002. évi Proof forgalmi sor és a Kossuth 100 Ft-os díszcsomagolásban, a Kossuth Kiadó emlékkönyve, Vigh István tagtársunk ajándékaént eredeti Kossuth-bankók, Tasnádi András felajánlásaként idei és régebbi Kossuthot ábrázoló pénzérmék; a magyar Külügyminisztérium által kiadott képes Kossuth életrajz török nyelvű kiadásának és a Török Füzeteknek példányai, illetve különféle Kossuth-dokumentumok kerültek elő. A Kossuth Múzeumot ábrázoló, társaságunk által nyomtatott képeslapokat pedig azzal adtuk át, hogy az eladásukból befolyó összeget fordítsák a múzeum kiadásaira.

F. Tóth Tibor az év elején vetette fel Şükrü Sinan Gürel akkori állam-, ma egyben külügyminiszternek, hogy jó volna, ha Törökországban is lenne Kossuth Lajosról elnevezett utca. Örömmel hallottuk, hogy Ankarában, a Magyar Nagykövetség utcáját készülnek „átkeresztelni”. Kütahyában pedig Yaşar Kılıç polgármester-helyettesessel találkoztunk, aki fejezte ki küldöttségünk azt az óhajt, hogy legyen Kütahyában is Kossuth Lajos utca vagy tér, s kértük azt is, hogy táblát helyezhessünk el a városháza falán, hiszen ennek helyén állt valaha az a kaszárnyaépület, amelyben a magyar menekülteket elszállásolták.

Nem hagyhatjuk említetlenül İhsan Tunçoğluta, aki harminc esztendeje, a Kütahya-Pécs testvérvárosi, illetve

Látogatás Yaşar Kılıç polgármester-helyettesnél

a Kütahya-Baranya testvérmegyei kapcsolatok létrejötte óta motorja mindenféle török-magyar közös rendezvénynek.

Neki köszönhetjük, hogy láthattuk a műgyűjtő ügyvéd, Sadık Atakan gazdag magángyűjteményét, ahol a múzeum-ház minden négyzetcentiméterét kütahyai és más porcelán és fajansz vázák, tálak, tányérok és egyéb antik tárgyak sokasága borítja. Itt készített velünk interjút a helyi televízió stábjá, s hogy a felvétel aznap adásba is ment, azt abból tudtuk meg, hogy másnap felismertek az utcán.

İhsan Bey különben más jellegű kapcsolatokat is koordinál: megszervezi, hogy azok, akik hivatalos kinevezéssel, néhány évre kerülnek a városba, megismerkedhessenek egymással. Egy-egy helyi üzletembert kér fel ilyenkor arra, hogy legyen házigazda, a régi és új vezetőket pedig feleségükkel együtt hívják meg.

İgy „cseppengettünk” bele egy igen érdekes vacsoratársaságba: a kütahyai Kumaş Magnezitgyár vezérigazgatója, Faruk Arısoy és felesége vendégeként a városba újonnan kinevezett katonai kiképző parancsnok, Albay Erol Tuna, valamint a már régebben ott szolgáló csendőrpáncsnok, Sevkı Dıncal és az Oktatási Minisztérium Kütahyai Igazgatóságának vezetője, Halis Demir társaságában valóban érdekes társalgást folytathattunk a vidék, Törökország és a világ aktuális kérdéseiről; mint ahogy a következő estén is, amikor İhsan Bey, a Kütahyai Újságírók Társaságának alapítója néhány újságírót hívott meg a kedvünkért. Vele látogattunk el a Dumlupınar Egyetem új rektora, Prof. Dr. Güner Önce hivatalába is, ahol arról beszéltünk, hogyan lehetne a magyar egyetemek, illetve a kütahyai egyetem között a mindkét fél számára hasznos együttműködést gyakorlattá tenni.

A kézműiparáról híres városban természetesen nem maradhatott el a Güral Porcelángyár új termékeinek a megtekintése sem, és érdekes modern kerámiákat láthattunk a Nimet stúdióban, illetve Sitkı Olçar műhelyében. Az előbbiben – részben a hagyományos minták felhasználásával – új formájú kerámiaedényeket, az utóbbiban pedig a klasszikus formák megtartásával készült bizánci mozaikdíszítésű tárgyakat láthattunk.

Fogadott bennünket Göksel Özçınar, az Öyçınarlar Oksello cég vezérigazgatója is, aki szeretettel emlékezett vissza a közelmúltban tett magyarországi látogatására.

S végezetül szeretném a kütahyai Kossuth-emlékek iránt érdeklődők figyelmét felhívni arra, hogy a Magyar Rádió Gordiusz műhelye, amelynek szeptember 29-i adásában kütahyai tudósításunk is hallható volt, Kossuth városai című sorozatában november 3-án a Petőfi Rádióban sugározni fogja azokat a hangfelvételeket, amelyeket utunk során a múzeumigazgatóval, régész munkatársnőjével, İhsan Tunçoğluval, illetve a „Fajanszos dzsámi” imámjával beszélgetve készítettem.

(*tasnádi*)

HOLLÓKŐ

A Gazdasági és Közlekedési Minisztérium támogatásával kiadványunk egy-egy számában sorozatosan bemutatjuk török nyelven a magyar világörökség helyszíneit. E számunkban a Hollókőről szóló részt magyarul is közöljük.

Budapesttől mintegy 50 km-re északkeletre terül el a Cserhát dombvidéke. A lankás dombhákat többnyire cserfaerdők borítják, innen kapta a nevét. A völgyekben kisebb-nagyobb falvak húzódnak meg, amelyekben régi templomok, kastélyok idézik a múltat. Leghíresebb közöttük Hollókő, amelyet az apró házak felett magasodó sziklán egy középkori vár is megkoronáz. De vajon miért olyan nevezetes ez a mindössze 67 épületből álló, és mintegy 400 lelket számláló kis település? Attól, hogy 1987-ben felkerült a Világörökség listájára?

A 20. században falvainkban is megindult a modernizáció, és sok új ház épült a régiek helyén, így többségük elveszítette egységes, ősi jellegét. Ám részben a véletlennek, részben pedig az idejekorán felismert értékeknek köszönhetően ez a kis falucska megőrizte azt: 1961-ben elkészült egy tanulmányterv, ami a falu eredeti formában való megtartását célozta. Ezért a már lakatlan és romlásnak indult házakat (mintegy 20 épületet) állami tulajdonba vették, renoválták és közcélú hasznosításukat tervezték. Ennek és a további gondoskodásnak köszönhetően Hollókő házai ma is teljesen összhangban vannak egymással és környezetükkel. Hasonló a helyzet tehát, mint a törökországi Safranbolu esetében, amelynek egységes városképét sem bontják meg új épületek, és amely szintén világörökségi védelem alatt áll.

Hollókő múltjáról nem sokat tudunk. Legrégibb térképe 1782-ből származik, az 1855-ben készült pedig már a maival azonos nagyságúnak mutatja a falut. Lakói palócok* voltak – többnyire ma is azok –, akik jellegzetes nyelvjárusokról, gyönyörű népviseletükről híresek Magyarországon.

1909-ben, tűzvészben a falu fából készült és zsúpfedeles házai szinte mind elpusztultak, de ezután teljesen egységes formában, immár vályogfallal és cseréptetővel, a 17. századi stílusnak megfelelően újra felépítették azokat. A mai házak tehát bár alig százévesek, mégis híven őrzik a középkori palóc népi építészet minden jellegzetes vonását.

A palóc lakosság településeit általában egyutcás, soros beépítésű falutípus jellemzi, ahol a házak az utcára merőlegesen épülnek, amint azt Hollókő esetében is láthatjuk. A házak jellegzetessége az utca felé kinyúló, fa oszlopokon nyugvó cseréppel fedett ereszt, az ún. homloktornác. Ezt rendszerint szépen faragott kerítés övezi. Ez a homloktornác sok esetben a ház hosszanti oldalára is befordul, és innen nyílik a bejárat a középső helyiségbe, a konyhába, ami étkezőhelyiségül is szolgál.

* A palóc népcsoportnév valószínű a „kun” jelentésű orosz, lengyel polovec szóból alakult ki a 10–12. században, és feltehetően a magyarok között a középkorban megtelepedett kun elemek jelölésére szolgált. Ma az Észak-Magyarországon lévő, ún. Palócföld túlnyomórészt római katolikus parasztságának neve.

A konyhából az utca felé a díszes „tisztaszobába” léphetünk – itt lakik családjával a gazda, de ide szállásolják el a vendégeket is –, míg hátrafelé a kamrába juthatunk a konyhából. Ez egyúttal az öregek hálószobája is. A család bővülésével hátrafelé toldották meg a házat, és így alakult ki a ma is látható hosszú épületegyüttes.

A falu főutcájáról egy rövid mellékutca ágazik ki, ami hamarosan visszakanyarodik a főútra. A kiágazásnál, a falu legmagasabb pontján áll az 1889-ben épült fatornyos, római katolikus templom. Ha ünnepnapon érkezünk a faluba, a templomba menő asszonyokon megcsodálhatjuk a gyönyörű palóc népviseletet is. A piros vagy kék színű selyemszoknya alatt néha 8–10 hófehér, kike-ményített alsószoknya is látszik. Különösen díszes a fiatalasszonyok főköntője, amit az esküvő napjától az első gyermek megszületéséig hordanak, utána egyszerűbb, de még mindig díszes fejkendőt viselnek. Mindezeket persze maguk készítik, hímezik és gyöngyökkel díszítik. Az idős asszonyok fekete kendőt és szoknyát hordanak.

A faluban van szövőház, fazekasműhely, fafaragó mester, népművészeti bolt. De van posta, orvosi rendelő és fizetővendég-szolgálat is.

Nos, mit tudunk a falu felett magasodó, impozáns várról?

A Cserhát vidékét a 13. században a várépítő Kacsics nemzetség birtokolta. Hollókő várát valószínűleg a mongol invázió (1241) után építették a család védelmére. Ekkor mindössze egy ötszögletes, rendkívül vastag falú toronyból, a hozzá épült palotából és ciszternából állt. A vár többször cserélt gazdát. Későbbi urai jelentősen átépítették, lovagterem és kápolna is épült hozzá, valamint kiépítették az alsó várat, amelyet ciszternával egészítettek ki.

A török hódoltság idejéből is maradtak fenn források a várról. Evlija Cselebi megemlíti, hogy „...magas halmon fekvő kicsi, ötszögű vár, fakapuja van... Egyetlen templomát dzsámvá alakították a padisah nevére.”

Amikor a törökök 1544-ben elfoglalták a környező erődítményeket, Hollókő végvár lett. A kor híres dalnok, Tinódi Lantos Sebestyén, egyik énekében részletesen elmeséli, hogy Hollókő parancsnoka, Kapitány György 1550-ben miként vívott párbajt a szomszédos Szandavár Hubjár nevű agájával:

*„Nám, Szondában egy híres török vala,
Hubiár aga ki jó vitéz vala,
Egy rabért ketten összevesztek vala,
Kit Hubiár hitire kikért vala.”*

Tinódi elregéli, hogy a párbajra a bujádi réten került sor, amelyet víz osztott ketté. Ennek két partján állt fel a magyar és török nézőközönség. A küzdelemben Kapitány György „kopjája ló nyakán elromla” – pedig a feltételek szerint a lovat nem volt szabad megsérteni. Miután Kapitány György súlyosan megsebesült, a párbajsegedek leállították a viadalt. Tinódi szerint ekkor:

*„Ketten egymástól ök búcsút vevének
Seregükhöz ök nagy vígan menének
Fegyverükből szépen levetkőzének,
Az Istennek nagy hálaadást tőnek.”*

Még annyi tartozik a történethez, hogy a visszatér Hubjár a lova miatt „üvöltött”, de a magyarok megígérték, hogy ha elpusztul a ló, újat adnak helyette.

A vidám vitézi életnek azonban két év múlva vége szakadt, mert 1552-ben Ali budai pasa a még szabad terület meghódítására indult. Miután bevette Drégely várát, a többi vár, köztük Hollókő is, harc nélkül esett el. A dalnok Tinódi erről is tudósít bennünket. A két várnagy, Zsál (Sághy) András és Imre más-más véleményen volt a vi-

*„Imre megijedött, András vitéz vala,
Imre az basának ott választ tött vala
Jó Hollókő várát ő megígérte vala.
András hogy ezt hallá, ottan ellent monda,
Pártos darabontokkal Imre rátámadá,
Hegyes törrel társát általveri vala,
Ha akkor ő kezét meg nem ragadják vala.
Sietséggel várat basának megadá,
Basa békével őket elbocsáttatá,
Imre magát ezzel gyűlölségbe hozá,
Őt addig kergeték, szökék Terekországba.”*

1593-ban a magyarok visszafoglalták a várat, de később újra török kézre került: a Köprülü Ahmed pasa vezette törő sereg 1663-ban foglalta el Berki Mátyás és Nagy Orbán parancsnoktól, akik Érsekújvár elestének hírére a vára feladták. Bécs felmentése után, 1683-ban Sobieski János lengyel király szabadította fel a török megszállás alól.

Az oszmán hódoltság után, hogy a Habsburgok ellen lázadó magyaroknak ne legyenek erődítményei, I. Lipó 1701-ben elrendelte a magyar várak lerombolását. Hollókő várát is feldúlták, de lerombolására csak 1711-ben, a szatmári békekötés után került sor. Ettől kezdve romként tartották nyilván.

Az Országos Műemlék Felügyelőség 1966–69 között feltáró ásatásokat végeztetett a várbán, majd később eredet formájában helyreállították. A faluból kiépített ösvényer sétálhatunk fel a várba, amelynek tornyából csodálatos panoráma tárul elénk, a Cserhát erdővel borított, helyenként szántófölddel, rétekkel tarkított dombjaira.

A történelem viharai által megtépzott vár, a magyar nép széperzékét hirdető virágos falu és a természetes táj harmóniája olyan hagyaték, amely méltó a megőrzésre, és nemcsak az ország, de az egész emberiség egyetemes értékei között a helye.

✍ Puskás László

A Török Füzetek ezen számában a magyar világörökség helyszíneit török nyelven bemutató színes oldalak nem valósulhattak volna meg a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium támogatása nélkül.
A fotók egy része a Magyar Turizmus Rt. archívumából származik.

A magyar tartományok az Oszmán Birodalomban

A 16–17. században az oszmánok többször megkísérelték meghódítani Bécset, döntő vereséget mérni legfőbb európai ellenfelükre, a Habsburgokra. Próbálkozásaik közül azok élnek az emlékeztünkben, amikor már a császárvárost ostromolták, vagy közvetlen előterében álltak: I. Szulejmán szultán 1529. és 1532. évi hadjáratai, utójára pedig Kara Musztafa nagyvezír 1683-as támadása. Törekvésük e nyilvánvaló eseteken kívül magyarországi hadjárataikban, itteni védelmi rendszerük kiépítésében is mindegyre felfedezhető. Gondoljunk arra, hogy a 16. század végén kirobbant hosszú háború első éveiben a törökök elvesztették Budától északra fekvő váraikat – ezzel Buda korábban gonddal kiépített északi védelme összeomlott –, utána vagy tizenöt erősséget a keleti, erdélyi határon, a megropant határvédelem helyreállítására azonban nem tettek semmit, helyette minden erejüket a Balaton és a Duna között fekvő észak-dunántúli terület megszerzésére összpontosították. Sorra bevették az itt álló várakat, köztük a korszerű és erős Győrt (a törökök Janiknak nevezték), amelynek megszerzése utat nyitott Bécs felé. A Habsburgok fővárosa soha nem látott veszélybe került. Ostromára azonban már nem maradt ereje a török hadseregnek, 1598-ban a keresztények visszafoglalták az Észak-Dunántúlt. Az ősellenség Habsburgokat fedezhetjük fel a tartományokban állomásozó török katonaság elosztásában is. A birodalom európai felébe rendelt haderő túlnyomó része Boszniában és Magyarországon állomásozott, ez utóbbin belül pedig a Dunántúl nyugati határán álltak a leg súlyosabb török várak: ez együtt pajzsot képezett az osztrák tartományokkal, a Habsburgokkal mint német-római császárokkal, s nem mint magyar királyokkal szemben.

A nagy nekigyürközések nem vezettek, nem is vezethettek sikerhez. Mire az oszmán hadsereg a szokásos kora nyári indulás után több hónapos meneteléssel Bécs alá ért, a hadviselésre fordítható nyári szezonból csak két-három hete maradt a város ostromára. Ráadásul a hadseregellátásnak a Balkán-félszigeten jól bejáratott rendszere Magyarországon akadozva vagy sehogy nem működött, a több tízezres katonaság erőinek java részét önmaga eltartása kötötte le. Ilyen távolságból kép telenség volt hatékonyan hadat viselni. Ezt már Szulejmán szultán belátta, amikor felhagyott a császárváros ostromaival és átmeneti békét kötött a Habsburgokkal, ám sem ő, sem utódai nem tudtak teljesen szakítani Dél- és Közép-Európára néző nagyhatalmi törekvésekkel. Így azután a két szuperhatalom szárazföldi összecsapásának Magyarország lett a hadszíntere. Megosztottak az ország területén: a hódoltságtól nyugatra és északra megmaradt a csonka Magyar Királyság trónján Habsburg királyokkal, keleten pedig önálló életre kelt az Erdélyi Fejedelemség, a szultánok hűbérese.

Ez a helyzet – meg egy sor kevésbé fontos körülmény, amely együtt azért sokat nyomott a latban – különlegessé tette a Magyarországból elfoglalt török tartomány sorsát a birodalomban. Az oszmánok bölcsen gazdálkodtak azzal, amit megszereztek. A birodalmon belüli munkamegosztásban minden meghódított ország megkapta a maga testre szabott feladatát, amelynek ellátásában sokat segített az, hogy a törökök – bármennyire erősen centralizált államot épít-

tettek is fel – mindenütt messzemenően alkalmazkodtak a helyben talált viszonyokhoz. A fent vázolt helyzet a magyar tartományra a háborús hadszíntér kevésbé nyugalmas szerepét osztotta: bázisa lett a további terjeszkedésnek, és védelmezője a Szávától és az Al-Dunától délre fekvő területnek. Itt az erős katonai jelenlét volt fontos. Minden más kérdés háttérbe szorult, a gazdálkodás, a vallás, a jogrendszer, intézmények és sok más, amit a törökök a Balkánon erősen átalakítottak, szinte érintetlenül megmaradhatott.

A katonai feladatok teljesítése érdekében nemcsak a Magyarországra telepített katonaság száma volt magas, hanem a hódoltságot behálózó várhálózat is sűrű. Az ország meghódított harmadának jó része síkvidék volt, ahol a középkorban kevés vár állt. Csak a bevett kővárakból nem lehetett a török országrész – egyben a birodalom egész európai fele – határvédelmi rendszerét felállítani, ezért a törökök jó fél évszázadon át intenzíven építkeztek. Cölöpökből és döngölt földből sok palánkvárat emeltek, amelyeket átgondolt koncepció szerint telepítettek. Területük határára többretegű, jól záró várláncolatot húztak, a legnagyobb, a védelem terhet viselő várakat, elsősorban Budát kisebb erődtések gyűrűjével vették körül, a folyókat – különösen a Dunát – és a mellettük futó utakat nagyjából napi járóföldre fekvő palánkokkal rakták meg. Tartományukat mindenkor nagyságától függően 100–120 kisebb-nagyobb vár őrizte.

A bennük szolgáló, húszezret megközelítő katonaság ellátása, elsősorban zsoldja sokkal több pénzt igényelt, mint amennyit a hódoltság a kincstárnak jövedelmezett. Hiába dolgoztak egyre jobban a népesség és a termelés felmérésével és adóztatásával megbízott hivatalok, a helyi forrásokból leküzdhetetlen volt a deficit. A török uralom első évtizedeiben a hiányt Isztambulból Budára küldött, vaskos pénzszállítmányokból pótolták, majd az 1570-es évektől úgy, hogy a Balkán-félszigetről befolyó állami jövedelmek egy részét a budai kincstárba irányították: ettől kezdve a budai tartomány, törökül vilájet pénzgazdálkodási szempontból Dél-Szerbiáig és Kelet-Boszniáig ért. A 17. században a háborúktól kivérzett és elszegényedett hódoltság még erősebben a Balkánra szorult, mint az előzőben.

A katonai feladatokkal és anyagi gondokkal viaskodó adminisztráció energiáit teljesen lekötötte, hogy építse és karban tartsa a várakat, előteremtse a katonák zsoldját és ellátását, s mindehhez az összes lehetséges bevételi forrást felkutassa. Minden mással csak módjával volt ereje foglalkozni. Az ország megosztottsága, a frontvonalai fekvés és a hivatalok véges energiája termelte ki azokat a speciális jellemzőket, amelyek a magyarországi török uralmat a balkánitól megkülönböztették.

Az első helyre az az eléggé nem hangsúlyozható eltérés kívánczik, hogy míg végleges meghódításuk után a balkáni államok mindegyikében kisebb-nagyobb arányú iszlamizálási folyamat ment végbe, addig Magyarországon ez nem lépte túl a nem létezőnek vehető mértéket. A különbség a lehető legtermészetesebb. A balkáni országok teljes területükben az Oszmán Birodalom részei lettek, népeik előtt csak azon belül nyíltak érvényesülési utak: állami alkalmazottnak, pénzügyi vállalkozónak, katonának muszlimok kellett.

Magyarországon más volt a helyzet. Itt kínálkozott alternatíva, a másik két országrész kínálta lehetőségek. A 16–17. századot egyébként is a reformáció és az ellenreformáció harca töltötte ki, ebben egy harmadik, idegen vallásnak, ráadásul a halálos ellenség hitének nem jutott esély. Míg az 1550-es évek végén a budai vilájet várai legénységének bő kilenczizedét balkáni eredetű, nagyjából iszlamizált katonák tették ki, addig a kerekítve tizenkétezer fős várakozásból mindössze huszonöt ember volt bizonyíthatóan áttért magyar.

Az iszlamizálással szorosan összefügg az a Balkánon meghonosított rendszer, amely a népesség nagy tömegeit állította az oszmán hadsereg szolgálatába. Itt már nem a hivatásos katonáskodásról van szó, az elhurcolt gyermekekből nevelt janicsárokról és az önként várakozónak álló áttértekről, hanem a legkülönbözőbb tényleges és segédszolgálatokat ellátó katonaparasztokról, akik részleges vagy teljes adómentesség fejében szolgáltak a hadseregnek. A Balkánnak nem volt olyan szeglete, amelyet ez a rendszer kihasználatlanul hagyott volna; a katonaparasztok kisebb része, például a vlahok közössége háborús időben ténylegesen katonáskodott, vagy mint a falusi paraszt-martalócok a határookra felügyelt és a rendre őrködött, nagyobb tömege utat, hidat épített, hágókat és átkelőket őrzött, lovakat ápolt, bányákat művelt, élelmet szállított a hadseregnek. Ezt a jól bevált rendszert az oszmánok Magyarországon is megpróbálták bevezetni, elsőként a színmagyar Baranyában, ám a kísérlet teljes kudarccal végződött. Katonáskodó népességet a hódoltságnak csak azokon a vidékeken – a Bácskában, Somogyban, a Temesvidéken – nyertek, amelyekről a háborúk eltüntették a magyar lakosságot, s amelyek néhány évtized alatt balkáni beköltözőkkel teltek meg: ez a balkáni népesség itt is kapható volt katonai szolgálatokra. Persze magyar városok és községek is végeztek adójuk és szolgáltatásaik részeként közmunkákat, mindenek előtt várjavítást, ez azonban a robot társa volt. Magyar paraszttömegeket ne keressünk a felvonuló török seregek közelében.

A balkáni török uralom egyik következménye az lett, hogy a népesség csak csírázó, fejletlen önkormányzati szervezetei nem tudtak megerősödni, az igazgatás a török hivatalok privilégiuma volt. Még az egyház sem vált a hatalom ellensúlyává, mert vezetői kiegyeztek a szultánokkal; az egyházi szervezeteknek csak helyi egységei, a kolostorok őrizték meg valamennyi önállóságot, ami majd később, a nemzeti függetlenségi eszmék kiérlelésében kapott nagy jelentőséget. Magyarországon viszont a törökök, ha nem is nyugat-európai mércével mérhető, de a balkániaknál jóval fejlettebb, nagyobb múltú, gyakorlott önkormányzatokkal találkoztak. Már a 16. században sem mutattak különösebb buzgalmat abban, hogy ezek életébe a szervezés és változtatás igényével beleavatkozzanak. A katonai igazgatás már ekkor háttérbe szorította a polgárit, és ez a 17. században csak erősödött.

A helyszínen talált viszonyok tiszteletben tartása, a hozzájuk való alkalmazkodás ebben a kérdésben tűnik leginkább szembe. A török hatóságok megengedhették maguknak, mert egyenesen érdekükbe vágott, hogy a meghódított városi és falusi közösségeknek tényleges önállóságot engedjenek.

Elismerték jogukat arra, hogy megszervezzék gazdálkodásukat és háztartásukat, megválasszák vezetőiket, templo-

mot, iskolát, papot, tanítót tartsanak el, felügyeljenek a rendre és üldözzék a bűnösöket, és mindenek fölött: a városra kivétel: adókat maguk összegyűjtsék a polgároktól, és a megadónapon pontosan felvigyék az illetékes török hivatalba, pontosabban, mint ahogy azt saját sikkasztó vagy csak ügyetlen adóbérlőiktől elvárhatták. Az adó beszédésének és beszedésének feladatát a falusi közösségekre is rábízta.

A helyi autonómiák ilyen foka is a magyarországi török berendezkedés sajátja. Egyedi abban is, hogy az idő teltével erősödött. A 17. század közepére a hódoltsági városok kisebb vétek fölötti bíraskodás mellé a főbenjáró bűnöl halálbüntetésének jogát is kiverekedték maguknak. Önállóságuk nemcsak a török hivatalok jól felfogott engedékenysége később elfáradt közönye révén fejlődött idáig, hanem elsősorban a városok makacs harcának köszönhetően, amellyel önállóságukat védelmezték. Ha Kecskemét elfogott egy rablógyilkost, átadhatta Budán a török bírónak, a kádinak, hogy ítéljen felette, és végeztesse ki: ez csak némi útiköltséggel és a kádívégzés díjával terhelte volna meg a város kasszáját. Ehelyett drága pénzeket vásárolt több török hivatalban engedélyt arra, hogy a maga rablógyilkosát a maga törvénye szerint a maga városában akaszthassa fel. Az ilyesmi véresen komoly presztízskérdésnek számított.

Végül az ország megosztottságának volt egy másod teljesen ismeretlen következménye: a hódoltság fölötti török-magyar kettős uralom. A Magyar Királyság állami szervei, katonái és a vármegyékbe szervezett nemessége a török uralmat ideiglenesnek tekintette, s ha a hódoltságot katonailag elvesztette is, teljes apparátusával, ha kellett, kíméletlen katonai erőszakkal szölt bele az ottani életbe. Mindenek előtt adóztatta a török országrészt. Ezt a magyar végvári katonaság kapta feladatul, amely elképesztő távolságokból tudta figyelmeztetni a szultán alattvalóivá vált parasztokat arra, hogy magyar uraik is megmaradtak. 1560-ban a hódoltság déli végén biztonságos belsejében, Baja és Zombor között három kispusztult faluba egy századnyi vlah katonaparasztot telepítettek a török hatóságok azzal a feladattal, hogy a messzi nyugati Szigetvárról, a messzi északi Egerből és a messzi keleti Gyula várából állandóan lent portyázó magyar végváriaktól a vidék falvait megvédjék. A feladatra a vlahok alkalmatlanok voltak, a portyázó és adóztató magyar katonáknak a török várak sem tudták útját állni.

Az adóztatáson kívül a vármegyei hatóságok a magyar nemesi birtoklást és a magyar jogrendszert is tüzzel-vassal életben tartották a török területen. Ha a Füleken székelő Pest megye 17. századi iratanyagát olvassuk, alig érződik, hogy a szultán tartományában járunk. A megye tisztségviselői bent laktak a hódoltsági városokban, járták a megye falvait, vizsgálatokat folytattak, tanúkat idéztek maguk elé vagy rendelték fel Fülekre. A benyomás persze csal, hiszen iratok csak olyan ügyekről keletkeztek, amelyekben a vármegyei hatóságok el tudtak járni, azokról, amelyekben a törökök megakadályozták őket, nem. De nem kétséges, hogy a magyar nemesség meghatározóan beleszólt a hódoltsági települések életébe. A kettős uralmat a hódoltság népe nagyon megszenvedte, mert egyik fél sem bánt vele kíméletesen. A jövő számára azonban ez biztosította a folyamatosságot.

Hegyi Klára

Macaristan'da Dünya Mirası hatıralar

HOLLÓKÓ

(Kuzgun taşı)

Köy

Cserhát tepelik bölgesi Budapeşte'nin 50 km kuzey-doğusunda uzanıyor. Tepelerin sırtlarını çoğunluk meşe ormanları kaplıyor. Meşe ağacı Macarca „cserfa” olduğu için, 'Meşe sırtları' demek olan „Cserhát” adı da buradan kaynaklanıyor. Vadiye küçük büyük köyler yerleşmiş ve buralardaki eski kiliselerle köşkler geçmişi anımsatıyor her an. Bu köylerin en tanınmış, küçük evlerinin üstünde Orta Çağ'dan kalma bir kalenin de yükseldiği „Hollókó”. Sadece 67 yapısı ve 400 kadar sakini olan bu küçük köy, 1987'de Dünya Mirası listesine girmekle ün kazandı.

20. yüzyılda köylerimizde de modernizasyon başlayınca, eski evlerin yerine birçok yeni ev inşa edildi ve bunun sonucunda çoğu, tekdüzelikliğini, eski özelliğini kaybetti. Fakat, kısmen rastlantılar sonucunda, kısmen de değerlerin zamanında fark edilmesi sayesinde bu köy eski özelliklerini korumayı başardı. 1961 yılında hazırlanan bir inceleme planı, bu köyün esas hâliyle korunmasını amaçlıyordu. Buna uygun olarak, oturulmayan ve harap olmaya yüz tutmuş evler (20 kadar bina) devlet mülkiyetine alınıp onarıldı ve bunların kamu amaçlı işlerde kullanılması öngörüldü. Bu ve bunu izleyen bakım onarım çalışmaları sayesinde bugün Hollókó'deki evler birbirleriyle tam bir uyum içindeler. Yani bir bakıma, Safranbolu gibi. Orada da kentin tekdüze görünümünü yeni yapılar bozmuyor ve Safranbolu da Dünya Mirası korunumu altında.

Hollókó'nun geçmişi hakkında pek fazla bilgimiz yok. En eski haritası 1782'den kalma; 1855'te yapılmış haritada ise köy artık bugünküne benzer büyüklükte gösteriliyor. Köyün sakinleri „Palóc” adıyla anılan halk grubundan. Bugün de çoğunluğu oluşturan bu halk grubu, kendine özgü lehçesiyle, şahane giysileriyle Macaristan'da ün kazanmıştır. 1909 yangınında köyün saz damlı ahşap evlerinin hemen hepsi yok oldu. Fakat sonra bunlar tümüyle bir örnek olmak üzere, bu kez kerpiç duvarlarla ve kiremit kaplı damlarla 17. yüzyıl stiline uygun biçimde yeniden inşa edildi. Bugünkü yapılar ancak yüz yaşında, fakat gene de Orta Çağ Palóc halk mimarisinin her bir karakteristik özelliğini koruyor.

Palóc'ların yerleşim alanlarının özelliği, genellikle tek sokak boyunca dizi evlerin oluşturduğu köylerdir. Bu evler, Hollókó'de görüldüğü gibi, sokağa dikey olarak kuruluyor. Evlere özellik kazandıran, sokağa doğru uzanan, tahta direklere dayalı, kiremit kaplı cephe sundurmalarıdır. Etrafını düzenli olarak tahtadan oyma zevkli bir çit çevreler. Sundurma çok defa evin uzunlamasına cephesinde de devam ediyor ve yemek odası olarak da kullanılan mutfak bulundugu evin orta bölümüne girişi sağlayan kapı burada bulunuyor. Mutfaktan sokak tarafına doğru süslü „temiz oda” açılıyor. Ev sahibi aile burada oturuyor, fakat ziyaretçiler de burada misafir ediliyor. Mutfaktan arka tarafa doğru ise kilere geçiliyor. Fakat burası aynı zamanda

yaşlıların yatak odası da. Aile büyüdükçe ev arka tarafa doğru genişletildiğinden, bunun sonucunda bugün de gördüğümüz uzun yapı biçimi oluştu.

Köyün ana sokağından açılan bir yan sokak az sonra ana yola kıvrılıyor. Yol ayrımında, köyün en yüksek noktasında, 1889'da inşa edilen ahşap kuleli Katolik kilisesi yer alıyor. Köye bir bayram günü gelirse, kiliseye giden kadınların şahane Palóc halk giysilerini hayranlıkla seyretme fırsatı da çıkar. Kırmızı ya da mavi renkte etekliğin altında bazen 8-10 kat kolalı beyaz iç etek giydikleri de olur. Genç kızların evlendikleri günden ilk çocuklarını doğurdıkları güne kadar taşıdıkları başlıkları ise özellikle bezeklidir. Doğumdan sonra ise daha basit, fakat gene de süslü başörtüsü taşımak adetleridir. Bu başlıklarına elbette kendileri nakış işliyor ve sonra da bunları boncuklarla süslüyorlar. Yaşlı hanımlar ise siyah başörtüsü ile siyah eteklik kullanıyor.

Köyde bir dokuma evi, bir çömlekخانه ile tahta oyma ustası ve bir de halk sanatları dükkânı var. Ayrıca postahanesi, köy doktoru dispenseri ve paralı misafirhane hizmeti de bulunuyor.

Köyün üstünde yükselen görkemli kale

Cserhát bölgesinin sahibi 13. yüzyılda Kacsics sülâlesi idi. Hollókó kalesini herhalde Moğol istilâsından (1241) sonra topraklarını savunmak amacıyla inşa ettirdiler. O zaman kale sadece olağanüstü kalın duvarlı beşgen kesitli bir kule ile buna ekli şato ve bir sarnıçtan ibaretti. Kalenin sahibi birçok kere değişti. Yeni sahipleri kalede önemli değişiklikler yaptılar, buraya bir şövalye salonu ile şapel de eklediler, ayrıca sarnıcı da olan aşağı kaleyi de o zaman inşa ettiler.

Kaleyle bağlantılı olarak Osmanlı egemenliği döneminde kalma kaynaklar da var. Evliya Çelebi, „bir tepe üzerinde, küçük, beşköşe bir kale var, kapısı ahşap...Yegâne kilisesi padişah adına cami haline getirilmiş” diye buradan söz ediyor.

Türkler 1544'te çevredeki kaleleri ele geçirince, Hollókó serhat kalesi oldu. Çağın ünlü saz şairi Tinódi Lantos Sebestyén bir şarkısında, Hollókó kale komutanı György Kapitány ile komşu Szanda kalesinin ağası Hubyar'ın 1550'de nasıl düelloya giriştiklerini şöyle anlatıyor:

*Ve Szanda'da ünlü bir Türk,
Hem de yiğit bir Hubyar ağa
Bir köleyi kendisine isteyince,
Bu yüzden ikisi dövüşür.*

Tinódi düellonun, nehrin ikiye böldüğü Buják çayırında yapıldığını, iki kıyıda Macarların ve Türklerin toplanarak dövüşü izlediklerini dile getiriyor. György Kapitány'ın mızrağının nasıl atın boynuna saplandığını, fakat oyun kurallarına göre atı yaralamanın yasak olduğunu, üstelik György Kapitány ağır şekilde yaralanınca, yardımcılarının düelloyu durdurduklarını anlattıktan sonra olanları şöyle özetliyor:

*İkisi birbiriyle vedalaşır,
Pek de sevinçle kıtalarına döner,
Silahlarını güzelce üstlerinden atıp
Tanrıya şükran duası ederler.*

(Devamı 10. sayfada)

* „Palóc” halk grubu adı herhalde „Kuman” anlamına gelen Rusça ve Lehçe „Polovec” sözcüğünden kaynaklanarak 10-12. yüzyıllarda oluştu ve muhtemelen Macarlar arasında Orta Çağda yerleşen Kuman unsurları belirliyordu.